

ומתוקים מדבש

סוגיות בהלכה מבוארים ומורחבים בלשון לימודים השווה לכל נפש
נכתב ע"י הרב זאב יהודה סטארק שליט"א רב קהילת "שמחת התורה" - ביתר עילית

פרשת בהעלותך - גיליון מס' 57

נוסח ברכת 'שלא עשני גוי' לגר צדק

(פסקי הלכות' בשאלות שנשאלתי בתקופה האחרונה - 1)

שאלה: מהו הנוסח הנכון לגר צדק לומר בשחרית בברכת 'שלא עשני גוי', והאם בכלל עליו לברך ברכה זו?

'מקור' הדברים

מקור ברכת 'שלא עשני גוי' הוא מדינא דגמ' (עיין גמ' מנחות דף מג: - הגירסא בגמ' שלנו הוא 'שעשני ישראל' - ויש שכתבו שנוסח זה הוא מהוראות הצנזור, וגירסת הרי"ף הרמב"ם הרא"ש ורוב הפוסקים הוא 'שלא עשני גוי'). ובסיבת הדבר שאין מברכים שעשני ישראל, כתב בב"ח (סימן מו ס"ק ז) שהוא משום ש'נזח לאדם שלא נברא משנברא, ונוסח הברכה 'שלא עשני' כאילו בא לומר מי יתן שלא עשני, אמנם עכשיו שכן עשני ב"ה 'שלא עשני' וכו'. עיי"ש. היינו שברכת שעשני ישראל נראה שטוב לו שנברא, וברכת שלא עשני גוי, משמע יותר שטוב לו שלא נברא, ועכשיו שנברא מברך לד' שלא עשני גוי. ועוד כתב שאם היה מברך 'שעשני ישראל' לא היה יכול לברך 'שלא עשני עבד' או 'שלא עשני אשה', כי הרי הכל כבר נכלל ב'שעשני ישראל' - שמשמע שהוא לא עבד ולא אשה אלא זכר, ואנו רוצים לברך את הקב"ה על כל חסד בפני עצמו ולהרבות שבח להקב"ה, ומשום"כ לא מברך בנוסח כללי שכבר כולל הכל. ובט"ז (שם ס"ק ד) הקשה על חמיו הב"ח כמה קושיות, וכתב עוד טעם, והוא משום שרוצים 'להדגיש' שאף בברייתא עכו"ם יש תועלת בברייתא העולם שיכולים לצאת מהם גרים, וכל שכן בברייתא האשה כן, וכאשר מברכים בנוסח 'שלא עשני גוי' וכו', מראים בזה הודאה להקב"ה על כך שלא נברא גוי, אף שאלו שכן נבראו כגוי או אשה או עבד בודאי יש צורך ותועלת בברייתאם בעולם, אך אם היה נוסח הברכה 'שעשני ישראל', לא היה נרמז בזה 'נקודה' זו, והיה משמע שהברייתא למי שאינו ישראל אין בו צורך כלל.

נמצא דלפי תירוץ הראשון של הב"ח, ותירוץ של הט"ז, עיקר ההדגשה הוא בכך שאומר 'שלא עשני'. ולתירוץ השני של הב"ח, עיקר ההדגשה הוא בכך שאינו אומר 'שעשני ישראל', ודו"ק.

ויש להעיר שלפי תירוץ של הט"ז שאם היו מברכים שעשני ישראל היה משמע שהברייתא למי שאינו ישראל אין בו צורך כלל, אך לפי נוסח של שלא עשני משמע שיש צורך בברייתאם, יוצא בחשבון פשוט שברכת שעשני ישראל הוא יותר 'פגיעה' בעכו"ם מברכת שעשני ישראל, וא"כ למה מחמת הצנזור היה עדיף נוסח של שעשני ישראל. אמנם יש לומר שאכן אם 'מעיינים' בדבר 'בעמקות' יש משמעות זה שכתב הט"ז שברכת שעשני ישראל הוא פגיעה בעכו"ם יותר שמשמע שאין בריאת העכו"ם נצרכת כלל, ומשום"כ לדידן באמת עדיף לברך ברכת שלא עשני גוי במקום שעשני ישראל (לרמז שבאמת יש כן גם צורך בעכו"ם), אך בוודאי 'שבפשוטות ושטחיות' ברכת שלא עשני גוי יש בזה יותר פגיעה בעכו"ם לומר שלא עשני גוי שמשמע 'פגיעה', במקום שעשני ישראל שאינו פגיעה שרק מודה על חלקו, ופשוט.

ועיין בספר אבודרהם (השכמת הבקר וברכת השחר - וכן הובאו דבריו בבית יוסף סימן מו ס"ק ד, ועוד הביא שם מספר ארחות חיים הלכה זו) שהביא

שנשאל הרמ"ה אם יכול לברך גר ברכת 'שלא עשני גוי', והשיב שראינו שאין הברכה אלא על תחילת ברייתו של אדם, לפיכך אין הגר מברך שלא עשני גוי - אלא כל זמן שהורתו ולידתו בקדושה.

גר צדק שלידתו היה בקדושה אמנם לא הורתו

ראוי לציין שבפרי חדש (סימן מו ס"ק ד) ופמ"ג (שם) - במשבצות זהב - ס"ק ה) נחלקו לענין אשה שנתגיירה כאשר הייתה מעוברת, אם הבן יכול לברך שלא עשני גוי. ודייק הפמ"ג בלשון דבריו של האבודרהם הנ"ל, דהיינו שאין הגר מברך שלא עשני גוי אלא כל זמן ש'הורתו' ולידתו בקדושה - דהיינו שרק כאשר הורתו גם היה בקדושה אפשר לברך, משא"כ אם הורתו הייתה שלא בקדושה, וסיים שם שצריך עיון. אמנם בפרי חדש כתב שיכול לברך אם 'לידתו' היתה בקדושה - ולא הזכיר הורתו, ולכאורה נראה שנחלקו כאן הפמ"ג והפרי"ח - וכן למדו הרבה אחרונים (כולל הפמ"ג עצמו בדברי הפרי חדש). אך לענ"ד נראה שאפשר לומר שהפרי חדש לא 'דייק' בדבריו, וגם הוא התכוון לומר כמו דברי האבודרהם שכתב בהדיא 'הורתו ולידתו' אך קיצר בלשונו וכתב רק 'לידתו', דהא כל מקור הלכה זו הוא מהאבודרהם ולמה לנו לדייק בדבריו שחולק על האבודרהם, וצ"ע.

הנ"ל תלוי במעוברת שנתגיירה לגבי מילה בשבת, מילה לשם גרות כבר מצאנו שמעוברת שנתגיירה אין בנה צריך טבילה, וטבילת אמו עולה אף עבורו (עיין שו"ע יו"ד סימן רסח סעיף ו - ומצאנו מחלוקת האחרונים אם ה'דיינים' צריכים לדעת בעת טבילתה שהיא מעוברת כדי שתועיל טבילתה לבנה - עיין בדגול מרבה לבעל הנודע ביהודה ובערוך השלחן שם, והרבה מזה תלוי אם הגרות חל אף על העובר מדין 'עובר ירך אמו', או מדין 'יד' או מדין 'זכיה', ואכמ"ל), ולאחר לידתו צריך למולו. אמנם כבר האריכו הפוסקים אם מילת הולד שנולד בציור זה נחשבת 'מילת ישראל' ודוחה שבת, או שהיא 'מילת גירות' - דהיינו סוף גירותו וכהמשך של טבילת אמו ואינו דוחה שבת, (ולפי דעות אלו מוכח לומר שסדר הגירות - דהיינו מילה ואח"כ טבילה - אינו מעכב אלא רק עניין שלכתחילה, כי הרי הטבילה עשה במעי אמו ואח"כ מלו אותה, וברמ"א יו"ד סימן רסח סעיף א כבר הביא מחלוקת ראשונים בזה אם הסדר מעכב, ובש"ך כתב שלכך צריך לחזור ולטבול אחרי המילה). ומדברי הראשונים (יבמות דף מז:): מבואר דאית דסברי דבגרות מעוברת חייל עליה דין ישראל גמור מכוח הטבילה, והמילה שלאחר כך אינה מתורת גרות אלא כמילת ישראל דעלמא (וכן מבואר בתוס' שם). אך הרמב"ן שם ס"ל דבעינן מילה בכדי לגמור את חלות הגרות - וזה לשיטתו שהסדר של מילה וטבילה אינה מעכבת - ועיין עוד ברשב"א ובריטב"א שם. ובשו"ת נחלת שבעה - השמטות לקונטרס המילה דף קפא, ובשו"ת בנין ציון לבעל הערוך לגר חלק א סימן כב, ובשו"ת מהר"ם ש"ק יו"ד סימן רמז נחלקו אם מילת ילד זה דוחה שבת - והאם חוששים לשיטה זו שהמילה היא לא מילת ישראל אלא מילה

א. ראיתי שבעל הברכת שמואל זצ"ל (ר' ברוך בער זצ"ל - ראש ישיבת קמניץ, וכן מסופר על עוד הרבה גדולי ישראל וצדיקים) כשהיה מברך ברכת שלא עשני גוי, היה אומר איני מתכוון לגוי פשוט - שמנקה הרחובות, או אפילו לגוי עשיר, אלא כשאני אומר שלא עשני גוי - אני מתכוון שלא עשני כמו הגוי החשוב ביותר בעולם - נשיא ארה"ב, ועל זה בירך שלא עשני אף כגוי החשוב הזה. ובתקופתו האדם הנכרי החשוב ביותר בעולם היה נשיא ארה"ב, ונראה לענ"ד שהזמנים שונים היום וצריכים לחשוב על גוי אחר ולא על נשיא ארה"ב - ודי ברמיזא בעלמא. וכל אחד יבחר הגוי החשוב ביותר בעיניו ובעיני הבריות, ויכווין עליו (וכמוכן שכל הג"ל הוא מעלה והידור בעלמא ואינו מעכב).

של 'גמר הגירות'. ולמעשה ראיתי שמרן הגרי"ש זצ"ל פסק שתינוק שנולד ממעוברת שנתגיירה, זה 'ספק סקילה' - דהיינו חילול שבת אם מלים אותו בשבת, וגם המוהל צריך למול אותו לשם גרות ולהעמיד בית דין על זה בשעת מילתו. אמנם בשם הג"ר בן ציון אבא שאול זצ"ל ועוד פוסקים ראיתי שאפשר למולו בשבת, ואין צריכים מילה לשם גרות, ועיין עוד בחזון איש אבה"ע סימן ד אות ט, שו"ת הר צבי יו"ד סימן רכג, ובאבני מילואים סימן יג ס"ק ד - ואכמ"ל).

ואולי 'חלק' מנידון דידן - אם ילד שנולד בקדושה אך הורתו היתה שלא בקדושה יכול לומר שלא עשני גוי, תלוי במחלוקת הנ"ל לגבי אם מילתו של ילד כזה נחשבת מילת ישראל או מילת גרות, שאם היא מילת גרות לא שייך כלל לומר צד שיכרך 'שלא עשני גוי', דהא ילד זה עד יום מילתו לא היה בן ישראל, דעדיין צריך למילה לשם גירות. אך אם נאמר שמילת מי שנולד בקדושה והורתו שלא בקדושה הוא מילת ישראל שכבר נתגייר בטבילה האם לשם גירות, בזה שפיר שייך לדון אם מה שהורתו היתה שלא בקדושה מונעת ממנו לברך ברכה זו, או שכיון שנולד בקדושה והוא ישראל לכל דבר שפיר יכול לברך שלא עשני גוי, דבן ישראל הוא מתחילת ברייתו שהוא עת לידתו. אמנם אולי אפשר לומר דאף אם המילה היא מילת גירות, עדיין אפשר לומר שהוא 'נולד בקדושה', משום שכבר עלתה לו טבילה אמו לטבילת גרות אף עבורו, וכבר הוא בתהליך גירות, ואף לידתו היתה מאמא ישראלית, וכבר אינו 'גוי גמור ממש'. ואולי משום כך, אף לדברי הפר"ח כמו שדייק בדבריו הפמ"ג שיכול לברך שלא עשני גוי אף אם הורתו שלא בקדושה, אין מוכרח מדבריו שסובר שמילתו הוא מילת ישראל, דאולי אף אם הוא מילת גרים יכול לברך ברכה זו, כיון שלא היה גוי גמור מעת לידתו.

ובאמת הפמ"ג (שם) ציין בסוף דבריו ליו"ד סימן רסח, ושם הדין הוא שגויה שנתגיירה בעודה מעוברת אין בנה צריך טבילה. וגם ציין לסימן רסט סעיף ד, ושם מבואר הדין ששתי אחים עוברים שאמם התגיירה, ואח"כ נולדו - שחייבים על אשת אחיו, אך חולצים ולא מיבמין, עכ"ל. וזה אינו סותר לשיטתו כאן שכל זמן שהורתו ולידתו לא היה בקדושה לא יכול לברך ברכת שלא עשני גוי (וכן דייק בדברי האבודרהם). כי יש לומר שהוא רק רוצה לציין שהטבילה של אמו שנתגיירה כשנתעברה - כן עושה 'משהו' לגביו - דהיינו שהוא לא יצטרך טבילה וגם שחייבים על אשת אח אף לא מייבמים, אך אינו כישראל גמור, דהיינו לברך שלא עשני גוי. ועוד יש לומר שהראייה השנייה שלו לגבי האחים - שחולצים ולא מייבמים רואים מזה שבאמת ספק הוא אם הם ישראלים גמורים, והפמ"ג בעצמו לגבי נידון דידן **סיים בצ"ע אם באופן כזה שלידתו היה בקדושה אמנם לא הורתו (דהיינו אם גר צדק שנתגיירה אמו כאשר הייתה מעוברת), אם יכול הוא לברך שלא עשני גוי, **ויש לפלפל בכל הנ"ל עוד - ותן לחכם ויחכם וכו'.****

שיטת המחבר בדין זה

הלכה זו בעניין ברכת גר צדק 'שלא עשני גוי' אינו מובא בשו"ע, אמנם כאמור לעיל הבית יוסף הביא את דברי האבודרהם שכתב שהם אינם יכולים לברך ברכה זו. ומסתמית הדברים נראה לענ"ד שהוא סובר שגר לא יאמר ברכת 'שלא עשני גוי' בבוקר (וגם לא יאמר 'שעשני גר' וכו' - דהיינו הנוסח של הדרכי משה - עיין להלן או שאר נוסחאות), אלא ידלג על ברכה זו ויאמר שתי ברכות (שלא עשני עבד, ושלא עשני אשה). וראוי לציין שכתב המג"א (שם) שלכולי עלמא יכול הגר לברך שלא עשני עבד, ואף על גב דעכו"ם זיל טפי מעבד, אפילו הכי אם היה נולד עבד לא היה משחררו רבו, והיה נשאר עבד. מה שאין כן עתה, הגיור תלוי ברצון עצמו.

דין בדברי הרמ"א

בדרכי משה (או"ח סימן מו ס"ק ג) איתא 'ונראה דגר יכול לברך שעשני גר, דזה מקרי עשייה כמו שנאמר (בראשית פרק יב פסוק ה) ואת הנפש אשר עשו בחרן'. (ראוי לציין שגרים אלו שגייר אברהם אבינו, דהיינו 'הנפש אשר עשו בחרן' - חזרו אח"כ לסורם, עיין במשך חכמה בראשית פרק כא פסוק לג שהביא כן מהמדרש. אמנם התורה עדיין מתייחסת אליהם וכתוב עליהם הנפש אשר עשו בחרן. והעיר מרן הגר"א זצ"ל שטיינמן זצ"ל שמשמע מכאן שלא צריך להצטער על 'העמל' אפילו שאח"כ חזרו לסורן, ולא יאמר לשוא עמלתי, מחמת שהוא עשה מה שצריך - ולא היה לו לעשות יותר. ואומרים בשם הגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל שעל האדם מוטל

'לעשות' - דהיינו עשייה - שיכול להביא תוצאות, ולא 'לפעול' - דהיינו לראות תוצאות. וסיפרו להגרי"ז זצ"ל - הבריסקער רב, על מקום שלמדו עם תלמידים המתקשים ואח"כ הם התקלקלו, ואמר הגרי"ז זצ"ל הרי בזמן שלמדו שם הם קראו קריאת שמע ושמו שבת וכו'. עכ"ל. ונראה שזה 'יסוד גדול' לאלו שעוסקים בקירוב רחוקים וכו', לדעת שהם 'רק' צריכים 'לעשות' ולא 'לפעול', ואדרבה ברגע שהם חושבים שהם 'הפועלים' הם לא יצליחו. והתורה לימדה אותנו יסוד זה אצל אברהם אבינו, שבקירוב וכו' רק 'עושים', ואם 'פועלים' בסוף זה תלוי אף ורק בהקב"ה).

וברמ"א (סימן מו סעיף ד) איתא (על הא שכתב המחבר 'צריך לברך בכל יום שלא עשני עובד כוכבים, שלא עשני עבד, שלא עשני אשה') וז"ל: **'ואפילו גר היה יכול לברך כך**, אבל לא יאמר שלא עשני עכו"ם שהרי היה עכו"ם מתחלה', עכ"ל (ובבאר היטב על הרמ"א שם הביא מבעל שיירי כנסת הגדולה שברכה מיוחדת תיקנו לגר על היכנסו לקהל ה' והיא 'שהכניסני תחת כנפי השכינה').

ויש לדון בדבריו שכתב 'ואפילו גר יכול לברך כך', כי הרי הוא הולך על דברי המחבר שכתב ש'צריך לברך בכל יום שלא עשני עכו"ם וכו' עבד וכו' אשה'. ולכאורה משמע שגר ג"כ יכול לברך שלש ברכות אלו, אמנם איך זה מסתדר במה שהוא כתב בעצמו בדרכי משה הנ"ל שגר 'רק' יכול לברך שעשני גר, ואף ברמ"א כתב בהדיא לאחמ"כ שגר אינו יכול לברך שלא עשני גוי. ורוב המפרשים (כולל הב"ח המג"א ט"ז וביאור הגר"א) 'דחקו' בדבריו וכתב שהוא כיוון לומר במה שכתב 'ואפילו גר היה יכול לברך כך' לברכת 'שעשני גר', וזה כפי שיטתו בדרכי משה, הגם שלשונו ברמ"א 'קצת' דחוק. וראיתי 'חידוש' בספר **אמת ליעקב** (להג"ר יעקב קמנצקי זצ"ל - שו"ע סימן מו) שכתב שנראה לו שהפירוש ברמ"א כך הוא, שהגר יכול לברך שלא עשני עבד ושלא עשני אשה, אבל שלא עשני גוי לא יאמר, וגם שעשני גר נמי לא יאמר, שאם לא כן בודאי שהיה לו לפרש. ואף שבדרכי משה כתב שיאמר שעשני גר, מ"מ להלכה לא רצה לסמוך על דעת עצמו לחייבו בברכה, עכ"ל. ורואים מדבריו שלמד את הרמ"א יותר כפשוטו במילים שלו, והסביר שכאשר כתב הרמ"א 'ואפילו גר היה יכול לברך כך' למד שמדובר על שתי הברכות האחרונות שהמחבר כתב (דהיינו שלא עשני עבד ואשה), וע"ז סיים הרמ"א אך הברכה השלישית שלא עשני גוי אינו יכול לברך. והגם שהרמ"א בדרכי משה כתב 'לחדש' שגר יכול לברך 'שעשני גר', להלכה בספרו הרמ"א לא רצה לפסוק כן - כי הרי זה 'חידוש' ברכה שלו, ולא רצה לסמוך על זה למעשה. ואף שדברי הגאון רבי יעקב קמנצקי זצ"ל מיושבים על הלב יותר בפשוטו ה'מילים' בדברי הרמ"א, כאמור לעיל הב"ח מגן אברהם וט"ז ועוד גדולי המפרשים לא למדו כן בדברי הרמ"א, אלא למדו שבא לומר כמו שכתב הרמ"א בעצמו בחיבורו דרכי משה - שגר יכול לברך שעשני גר.

שתי 'מציאות גדולות' בהנ"ל

ולאחר מכן מצאתי מציאה גדולה (הובא בהגהות והערות - לטור מהדורת שירת דבורה בסימן מו שם, וכן איתא בהערות על השו"ע שם מהדורת פריעדמאן מכון ירושלים, ואף הביא שם דפוס ישן של השו"ע שלא הביאו את דברי הרמ"א בכלל) **שבשו"ע** אורח חיים עם הגהות הרמ"א דפוס ראשון (קראקא) כתוב וז"ל: 'צריך לברך בכל יום שעשני יהודי' (ולא כמו שכתוב בשו"ע שלפנינו 'שלא עשני עובד כוכבים'), ועל זה בא הרמ"א וכתב 'ואפילו גר יכול לברך כך' וכו'. ומוכח שהיה להרמ"א 'גירסא' אחרת מגירסא שיש לנו בשו"ע (שבמקום צריך לברך בכל יום שלא עשני עכו"ם וכו', היה לו גירסא צריך בכל יום לברך 'שעשני ישראל' - וכנראה מחמת ה'צנזור'). וא"כ מה שכתב 'ואפילו גר יכול לברך' כוונתו הוא לברכת שעשני גר (וכמו שכתב בדרכי משה), שהוא דומה לברכת שעשני יהודי, והיינו שמבין הברכות האלו שכתב המחבר בדבריו, אך ברכה זו צריכה להיות באופן שתתאים אף לגר ולכן יברך שעשני גר (אמנם עיין במה שהבאנו מהלבוש בהמשך). והוסיף הרמ"א בסוף שאמנם אינו יכול לברך שלא עשני גוי (וכנראה שהיה צריך להוסיף את זה אף שלפי גירסא זו המחבר כלל לא דיבר בנוסח זה של הברכה, כי הרי נוסח הברכה לכל יהודי לגירסא זו היה שעשני יהודי, ומה ההו"א שהוא יברך ברכה זו, והוא מחמת שכנראה הרמ"א הבין שהשו"ע שהוא הגיה עליו כתב כן - דהיינו שעשני יהודי רק מחמת 'הצנזור', וא"כ נוסח הברכה האמיתי ושהיה נהוג הוא 'שלא עשני גוי' וכרוב הראשונים, וא"כ רצה להדגיש שלא יכול לברך שלא עשני גוי. ומאימת הצנזור לא היה בעיה לכתוב שגר 'לא'

יאמר ברכת שלא עשני גוי מחמת שהיה גוי בתחילה, שהרי זה אינו משמע שום דבר כנגד הגויים - ודו"ק, ורק לכתוב ביהודי יאמר ברכת שלא עשני גוי בזה מחמת הצנזור שינו את הלשון, וצריך עיון עוד בהערה אחרונה זו). ולפי כל הנ"ל קושיית הג"ר יעקב קמנצקי זצ"ל בדוחק לשונו של הרמ"א מיושבת מאוד, ודו"ק.

ואח"כ מצאתי גדולה בכפלים בלבוש (שהיה כידוע תלמיד של הרמ"א - סימן מו סעיף ה, ולכאורה הבנתו בהרמ"א יש לו 'משקל' במיוחד) בהסברו של הרמ"א שכתב וז"ל: 'ויש נוסחאות שכתוב בהן בברכה ראשונה מאלו השלש (דהיינו שלא עשני גוי, עבד, אשה) שעשני יהודי או ישראל, ונוסח זה יכול לברך אפילו הגר שהרי נעשה גם הוא יהודי או יכונה בשם ישראל, אבל נוסח שלא עשני גוי לא יברך הגר שהרי היה גוי מתחילה' וכו', עכת"ד.

ונראה שרואים מדברי הלבוש, שביאר בכוונת הרמ"א שגר יכול לברך ברכת **שעשני יהודי או ישראל**, ודו"ק. ואך שבדרכי משה עצמו מוכח שיכול לברך גם שעשני גר, אמנם הרמ"א שהלך על דברי המחבר שכתב לברך שעשני ישראל, ועל זה כתב הרמ"א שגם גר יכול לברך, למד הלבוש שהתכוון לברכת שעשני יהודי או ישראל, ודו"ק. ויוצא מדבריו עם דברינו שהבאנו מקודם מדפוס הראשון, שכוונתו ברמ"א הוא שגר יברך שעשני ישראל או יהודי (והגם שכתב בדרכי משה שיכול לברך שעשני גר - מיהו כוונתו ברמ"א הוא לברך שעשני ישראל או יהודי), וזה לא כמו שכל גדולי המפרשים הבינו בדבריו שגר יברך שעשני גר (וכמו שכתב בדרכי משה), ודו"ק (ועיין בב"ח שם - שג"כ מוכח קצת שלמד כדברי הלבוש בדעת הרמ"א - ודו"ק). אמנם אפשר לומר מחמת שכל הגהתו של הרמ"א היתה על מה שכתוב בשו"ע שצריכים לומר 'שעשני יהודי', ועל זה אמר שגם 'גר' יכול לברך, ולפי שכל זה היה מחמת הצנזור, והרמ"א ידע שבאמת כוונת המחבר לברכת שלא עשני גוי, יש צד להבין בדבריו שבאמת הוא לא התכוון לומר שצריכים לומר שעשני יהודי כאשר כתב שגם גר יכול לברך, אלא שהתכוון לומר למה שכתב בדרכי משה - דהיינו שגר יכול לברך שעשני גר, ודו"ק.

וצע"ק בעצם דברי הלבוש, שמזה שכתב בביאור דברי הרמ"א שיכול הגר לברך ברכה זו שעשני יהודי, משמע שלמד שהמחבר דיבר על ברכה זו ממש, ולא שכתב כן רק מחמת הצנזור וכפי שכתבנו לעיל, וא"כ צ"ע אחר שהגר גם יכול לברך הברכה וככל אחד מישאל, מדוע כתב הרמ"א אח"כ שאמנם הגר לא יברך ברכת שלא עשני גוי, שהוא ברכה שאינו מברך אף אחד מישאל, ומהיכי תיתי לדון בנוסח זה לגבי גר, וצ"ע.

ונמצא לסיכום בכוונת הרמ"א: או שגר אינו צריך לברך ברכה זו בכלל (ומה שכתב בדרכי משה חזר בו בהרמ"א), ורק צריך לברך שלא עשני עבד ואשה (הגאון רבי יעקב קמנצקי זצ"ל). או שגר צריך לברך שעשני גר (וכפשוט דבריו בדרכי משה - מג"א ט"ז ביאור הגר"א ורוב המפרשים בביאור דברי הרמ"א). או שגר צריך לברך שעשני ישראל או יהודי (לבוש, ופשוטות הב"ח בדבריו).

'פקפקים' בנוסח הרמ"א

ראוי לציין שהב"ח (שם - וכן הוא דעת השל"ה) כתב שלא יברך שעשני גר או שעשני יהודי, שהרי מה שנכנס לדת יהודית הוא ע"י בחירתו שמסר הקב"ה ביד האדם, ולא שייך לומר שהוא יתברך עשאו גר - כשקבל דת משה וישראל (ולכן אין הגר מברך ברכה זו בכלל, ורק שתי ברכות). אמנם הט"ז (שם) פסק שיברך שעשני גר וכדעת הרמ"א כי הרי 'גר' שנתגייר כקטן שנולד דמי' - ממילא שפיר עכשיו עשיה חדשה כאילו בראו הוא יתברך עכשיו מחדש.

הלכה למעשה בהנ"ל

במגן אברהם (שם) כתב שלפי מה שכתבו המקובלים שהברכות הללו מברכים על יציאת נשמתו בלילה - שלא נדבק בה נשמת עכו"ם או עבד, א"כ גם גר יכול לברך ברכת שלא עשני גוי. וכן הביא דברי המג"א בשו"ע **הרב** (שם סעיף ד). ונראה לומר ש'יסוד הוויכוח' בין המג"א בשם המקובלים לדברי רוב הפוסקים שהבאנו לעיל שגר צדק אינו יכול לברך שלא עשני גוי, הוא האם ברכות אלו נתקנו על מה שהבן אדם נברא (וכאילו נותנים שבח כל ימינו - על זה שלא נבראנו גויים) ולכך גר אינו יכול לברך שלא נברא יהודי, או שהוא ג"כ על כל יום ויום בנפרד, דהיינו שכל יום ויום יש הודאה חדשה להקב"ה על כך שאינו גוי ביום זה, ועל זה שפיר הגר צדק יכול לברך. ויש להקשות

שאם ברכות אלו (שלא עשני גוי עבד ואשה) נתקנו על זה שנברא יהודי וכו', למה יש צורך לברך אותם כל יום (והרי זה שצריך לברך אותם כל יום הוא מדינת דגמ'), והיה די לברך אותם ולהודות להקב"ה על זה שלא נברא גוי וכו' פעם אחת בחיים. ובהסבר הדברים עיין בטורי אבן (לבעל השאגת אריה - מגילה דף כד). שכתב שברכות הללו הנה על חסדי המקום על בן ישראל בשעת הלידה שנברא איש ישראלי, ואין ראויין לברכם אלא על החסד שבשעת הלידה, וכיון שנולד זכר וישראלי שוב א"א להשתנות לנכרי עבד ואשה, ואין מקום לברך ברכות הללו בכל יום, אפילו הכי כיון דרמי חיובא של ברכות הללו עליו פעם אחת לברך על חסדי המקום שבתחילת ברייתו, רמז רבנן **חיובא עליו לברך בכל יום ויום**, שאע"פ שחסדי המקום שהוא זכר ישראלי של פעם אחת - ששעת יצירתו גרם לו, מ"מ החסד של שעה גרם לו שנהנה ממנו לעולם בכל עת ושעה, לפיכך יש מקום לברכות הללו בכל יום, שהרי אכתי לא חלף ועבר הנאה זו שע"י עשיית של שעת לידה, ועדיין נהנה ממנו. עכת"ד. ורואים מדבריו שהגם שזה הודאה מחמת דבר שקרא פעם אחת בשעת הלידה, יש 'תוצאות' מדבר זה לכל שאר חייו, וכיון שהנאה זו עדיין נהנה ממנה בכל יום ויום, מודים ע"כ להקב"ה בשעת ההנאה שיש לו כל יום על המעשה שהיה לו פעם אחת בעת לידתו שנולד יהודי, ודו"ק.

וראוי עוד לציין מה שאיתא בספר נזירות שמשון (על הט"ז ס"ק ה - שיצא לאור בשנת תקכ"ד) שגר מברך שלא עשני גוי כפי הנוסח המקובל כשאר ישראל, וטעמו בזה דאף שנתגייר מחמת בחירתו ולא הוה 'עשיה' של הקב"ה כביכול, אך כל גוי הבא להתגייר יש ניצוץ של קדושה שהוא הגורם לו לחפוף לידבק בקהל ה', וניצוץ זה היה לו מהקב"ה ולא מחמת בחירתו ועל זה מברך להשי"ת שיש לו ניצוץ זה, ושלא עשני גוי שאין לו הניצוץ הנ"ל.

ובבאר היטב (סימן מו ס"ק ח) הביא שבספר יד אהרן העלה שגר יכול לברך שלא עשני גוי מחמת שהכוונה היא 'שלא עשני שאשאר עכו"ם'. אמנם המעיין ביד אהרן בפנים יראה שהעלה 'צד' כזה, אך דחה אותו מחמת שזה לא היה הקב"ה כביכול שעשה שלא אשאר גוי, אלא מחמת בחירתו, ובסופו העלה היד אהרן שיכול לברך שלא עשני גוי מחמת טעמו של המג"א, ושכן נקטינן. אמנם בשיירי כנסת הגדולה, הביא שגר יכול לברך שלא עשני גוי אם רוצה, מחמת שהכוונה הוא 'שלא עשני שאשאר עכו"ם' (ולא הפריע לו קושייתו של היד אהרן). אמנם בסוף דבריו כתב שיותר נכון לברך שהכניסני תחת כנפי השכינה (וכמו שהבאנו ממנו לעיל). ונראה ברור שהיה טעות סופר בדברי הבאר היטב, ואולי מחמת שהביא את דברי השיירי כנסת הגדולה (שיברך שהכניסני תחת כנפי השכינה) ממש בקטע לפני כן, המשיך לכתוב שהיד אהרן העלה למעשה שיברך שלא עשני גוי מחמת שלא אשאר גוי, אך דברים אלו באמת היד אהרן דחה, והכנסת הגדולה קיבל. אמנם למעשה אין כ"כ נפק"מ דשתייהם (היד אהרן ושיירי כנסת הגדולה) סוברים שיכולים לברך שלא עשני גוי, אמנם בטעמי הדבר יש הבדל, שלפי היד אהרן הוא מחמת טעם המג"א שהוא עפ"י טעמי הקבלה, ולפי הכנסת הגדולה הוא ב'פשוט' המילים - דהיינו שהקב"ה עשה שלא אשאר גוי, וא"כ יש לנו טעם עפ"י פשוט לומר ברכה זו (ועיין להלן שנכתוב נפק"מ בזה), ודו"ק.

ובכף החיים (שם סעיף לו) הורה שיברך הגר שלא עשני גוי, אמנם בלי שם ומלכות. וכן פסק הגר"ב **צאבא שאול זצ"ל** כדבריו (שו"ת אור לציון - תשובות חלק ב דף לט-מ).

במשנ"ב (שם ס"ק יח-יט) הביא צדדים לכאן ולכאן אם אפשר לו לומר ברכת שעשני גר. ואח"כ גם ציין לדברי המגן אברהם והבאר היטב הנ"ל שכתבו שיכול לומר ברכת שלא עשני גוי. והמשנ"ב ציין לדברי המג"א והבאר היטב הנ"ל על דברי הרמ"א שכתב שלא יאמר הגר שלא עשני גוי, ומוכרח לומר שהמשנ"ב התכוון בזה למה שהביאו 'צדדים' (כל אחד כפי דרכו) שגר צדק אכן יכול לברך ברכת שלא עשני גוי. אמנם צריך עיון אם במקום שהמשנ"ב 'רק' ציין לדבריהם ולא הביא את דבריהם 'במילואם', אם הוא בא 'לפסוק' כדבריהם ושיש 'צד' גדול כזה, או 'רק' רוצה לציין שיש שיטה כזו, אך לא 'לפסוק' כמוהם (אך צריך עיון א"כ למה הביא את דבריהם - אם לא לצורך 'לצירוף' וכו'), וכן כאשר דברתי עם הגאון רבי **צבי ובר שליט"א** אמר שיכול להיות שזה שציין המשנ"ב לדברי המג"א ובאר היטב - ולא הביא את

דבריהם, אינו דומה למקום שציין דבריהם בפירוש, ודרגה אחרת היא בפסק, ונשאר בצ"ע.

והנה ראיתי שהגאון רבי מאיר בראנדסדארפער זצ"ל (בעל הקנה בושם - הובאו דבריו בספר היכל הוראה - שנכתב ע"י בנו שליט"א, חלק א הוראה ח) פסק וז"ל: 'ושאלתי את אאמו"ר הגאון זצ"ל (בנו של הגאון זצ"ל להגאון זצ"ל) ואמר שיברך שעשני גר כפסק המשנ"ב, דמן השמים קא זכיא ליה דדבריו מתבדרין בבי מדרשא'. וע"פ דברים אלו פסק בנו של הגאון הנ"ל (שם) וגם כתב 'בסדר הגיור' של הבית דין צדק של העדה חרדית בירושלים (הובא שם - שהוא היה אחראי על זה), שגר יברך 'שעשני גר', עכ"ד.

ונלענ"ד להעיר שלא ראינו שהמשנ"ב הכריע בדבר, אלא הביא שתי צדדים אם לומר שעשני גר או לא לומר הברכה בכלל, וגם ציין לדברי הפוסקים שפסקו שאפשר לו לברך שלא עשני גוי (ועיין לעיל במה שכתבנו בזה שהמשנ"ב רק ציין לדבריהם), וצ"ע. ואולי להגאון הנ"ל היה 'כללים' בפסק של המשנ"ב, ומחמת שהמשנ"ב הביא 'בסתם' שיכול לברך שעשני גר, ואח"כ הביא שיש אומרים שלא לברך ברכה זו בכלל אלא שתי ברכות, למד שבמשנ"ב ג"כ נאמר כלל ש'סתם' ויש אומרים הלכה כסתם' (וכמו שבשו"ע הכלל הוא שאם יש סתם וי"א הלכה כסתם בדרך כלל), ואח"כ בא בעל המשנ"ב ו'רק' ציין לאלו השיטות שסוברים שאפשר לברך 'שלא עשני גוי', ומכל זה הבין בעל הקנה בושם זצ"ל שהמשנ"ב פסק שצריכים לברך שעשני גר. אלא שאי אפשר לבאר כן בדבריו, דמה שהביא המשנ"ב שיטה זו 'בסתם', הוא משום שהוא עומד עתה בדעת הרמ"א שאפשר לברך, ולכן מבאר בדבריו שכוונתו שמברך שעשני גר, ואחר כך מביא שיטות החולקים על הרמ"א שאינו מברך כלל, ואין זה בכלל סתם וי"א הלכה כיש, וא"כ דברי הגאון הנ"ל צריכים עיון גדול (וא"כ נראה שסדר גירות של הב"ץ הולך לפי פסק של הרמ"א, אך לא משום הכרעתו של המשנ"ב כי הוא לא הכריע בדבר). וכן ראיתי וגם שמעתי מגדולי פוסקים שלמדו שהמשנ"ב באמת לא הכריע בדבר. וראוי לציין שעצם נוסח זה - דהיינו 'שעשני גר' הוא נוסח חידוש של הרמ"א שלא נמצא בראשונים וכו' ובעוד מקום (וגם אין בטוח שזהו הכוונה של הרמ"א - דהיינו לומר נוסח זה או לומר נוסח שעשני יהודי - עיי' לעיל במה שכתבנו), אך נוסח שלא עשני גוי הוא לא נוסח חדש, וגם אלו שסוברים לא לומר כלל, הוא לא 'נוסח חדש' וכו', וא"כ לחדש הנהגה זו לומר שעשני גר עפ"י 'דיוק' במשנ"ב - שנראין מדבריו שפסק כמו הרמ"א הוא חידוש בעיני.

'יסוד גדול' בהג"ל

נראה לענ"ד 'סברא גדולה' להכריע ולומר לגר צדק דווקא לברך 'שלא עשני גוי' - וכדעת הפוסקים שהביאו צד כזה (דהיינו המג"א, שו"ע הרב, באר היטב, והמשנ"ב ציין לדבריהם). ועל אף שהוא בעיקר עפ"י קבלה, ובדרך כלל לא הייתי מורה למישהו לנהוג עפ"י הקבלה ובפרט בדבר שהוא כנגד משהו שמפורש ברמ"א וכו', (אם לא שבשאר דבריו הוא נוהג רק עפ"י קבלה). אך נראה שמחמת שרק אומרים לו לומר נוסח הברכה 'כמו שאר האנשים', והרי זהו עיקר נוסח של הברכה (והוא אינו בא לומר ברכה אחרת משאר כלל ישראל משום קבלה), ואין משהו 'חריג' וניכר בדבריו שהוא נוהג עפ"י קבלה, ולרבות זה שהמג"א ועוד פוסקים כן הביאו נוסח זה להלכה, ולא שמצאנו את זה 'רק' בדברים של המקובלים. ועוד הרי סיבת הכנסת הגדולה לומר ברכה זו הוא מחמת שהגר מודה להקב"ה על זה שהוא לא נשאר גוי, וזה הכוונה שלא עשני גוי - שלא נשארת גוי, וזה כלל אינו ע"פ הקבלה, אלא ממש בפירוש המילות. ועוד (והוא העיקר אצלי), מחמת שגר שנתגייר בזמנינו, צריך הרבה 'עידוד ואהבה' - להרגיש שהוא נהיה חלק רגיל של כלל ישראל - ולא משהו שונה, ואם היו מורים לו לומר ברכה אחרת משאר בני ישראל, הרי שכל יום כשהיה אומר ברכות השחר היה עומד לנגד עיניו (ולנגד עיני ילדיו) כ'מזכרת' עצם היותו גר בישראל ושונה מכל האנשים, וא"כ יש שפיר לסמוך על הפוסקים ה'מקילים' לו לומר הברכה שמברכים כל כלל ישראל. ואל תשאל שמדוע לנו להיות 'יותר רגישים' ממה שנפסק ברמ"א ובהרבה פוסקים (דהיינו שלא לומר הברכה בכלל ששאר כלל ישראל אומרים, או לאמר בנוסח של שעשני גר וכו'). יש לומר בפשטות, שה'דור שלנו' הוא יותר רגיש לדברים מעין אלו, ובדורינו אם נאמר לגרים לקבוע שינוי בתפילתם

תמיד, ירגישו תמיד יותר משונים - וכמו 'שורה שנייה' בזה שהם אינם אומרים הברכה המקובלת בשאר כלל ישראל (וכן העידו בפני כמה גרים - שלא היה נעים להם לומר ברכה מיוחדת או לא לומר חלק מברכות השחר, ובפרט בפני נשותיהם ילידיהם או צאצאיהם וכו'). ובפרט אצל אלו שנוהגים 'להדר' לברך ברכות השחר בקול שישמעו אנשים ויענו אחריהם אמן, ולפעמים גר צדק זה, נמצא עם אנשים שאינם יודעים שהוא גר, וודאי יתבזה מאוד אם יעמוד לברך שעשני גר או להשמיט ברכה זו לגמרי, ואף אם הוא נמצא עם אלו שכן מכירים אותו, עדיין לא נעים לו ולילדיו וכו' שכל פעם שהוא מברך ברכת השחר יהיה לכולם 'מזכרת בפומבי' שהוא הגר צדק של השכונה. גם לרבות זה שאם ירצה להיות בעל תפילה, ומתחילים בביהכנ"ס מברכות השחר, וודאי שיתבייש ויתבזה מאוד בזה שידלג ברכת שלא עשני גוי או יאמר שעשני גר. וסברא זו קיימת ב'כפל כפלים' אצל גר צדק קטן וכו', שלומד ב'חידע' או ישיבה קטנה עם נערים צעירים שכידוע גילאים אלו רגישים הם מאוד לנפשו של הנער, וחשש גדול יש שידידו בחיידע' או בישיבה ילעגו לו. ומשום כל הנ"ל נראה לענ"ד שצריכים להורות להם לברך כמו שאר ישראל. ואני אזרתי חלציי לסמוך על המג"א, שו"ע הרב, כנסת הגדולה, ו'צד' במשנ"ב, 'להחמיר' במה שהוא לדעתי מצוות עשה דאורייתא של 'ואהבתם את הגר', ואף איסור לא תעשה מיוחד שיש אצלו 'ולא תונו את הגר', ומאידך 'להקל' לו לומר שלא עשני גוי. וכן היה נלענ"ד שכל בית דין שעוסק בגיור בזמנינו צריך להורות כן, וכל מי שמבין ב'רגשי' נפשם של בני דורינו יסכים אתי שברוב מקרים יש אי-נעימות בזה.

ואח"כ מצאתי מציאה **שבתשובות הרמב"ם** (תשובה סימן רצג - לר' עובדיה הגר צדק) כתב וז"ל: 'על עסקי הברכות והתפילות בינך לבין עצמך או אם תתפלל בצבור, היש לך לומר אלקינו ואלקי אבותינו, ואשר קדשנו במצותיו וצונו, ואשר הבדילנו, ואשר בחר בנו, ושהנחת את אבותינו, ושהוצאתנו מארץ מצרים, ושעשה נסים לאבותינו וכל כיוצא באלה הענינים, יש לו לומר הכל כתקנם ואל תשנה דבר, אלא כמו שיתפלל ויברך כל אזרח מישאל כך ראוי לברך ולהתפלל, בין שהתפלל יחידי בין שהיית שליח צבור וכו', והוא הדין לשאר הברכות והתפילות **שלא תשנה כלום**'. עיי"ש. וראיתי שיש 'שדייקו' בדברי הרמב"ם שגר צדק יכול לומר שלא עשני גוי. ונראה ש'לצירוף' אפשר לצרף 'דיוק' זה בדברי ה'נשר הגדול' לדברינו הנ"ל.

אמנם חשוב לציין שכאשר הגר צדק כן יברך ברכת שלא עשני גוי, צריך להדריך לו לכוון בפירוש המילות ע"כ שהקב"ה עשה לו חסד שלא ישאר עכו"ם. וכשמגיע לדרגה שמבין יותר ביהדות, יכוון אף לכך שבכל לילה ולילה יש 'בחינה' שהיה יכול להיות עכו"ם שוב, ופשוט.

דעת כמה מפוסקי זמנינו

ב"ה זכיתי להעלות שאלה זו על שלחן מלכים - מאן מלכי רבנן, כמה מפוסקי זמנינו, ונביא כאן את דעתם (לפי סדר א-ב):

מהגאון רבי ישראל גואלמן שליט"א שמעתי שבמקום של אי נעימות יברך שלא עשני גוי, ומיד אח"כ יאמר בשקט לעצמו שעשני גר.

מהגאון רבי יהודה אריה דינר שליט"א שמעתי שיכול לברך ברכת שלא עשני גוי, אך יכוון בזה 'שלא נשארת גוי'.

מהגאון רבי צבי ובר שליט"א שמעתי שוודאי לכתחילה עדיף שלא יברך כלל, ואף לשון שעשני גר לא יאמר. אך במקום שמתבייש בזה, ראוי להסביר לו שיש בזה מחלוקת הפוסקים אם יכול לברך שלא עשני גוי, ואם קשה לו מחמת הבושה וכדו' יכול לסמוך על פוסקים אלו שסוברים שיכול לברך שלא עשני גוי.

מהגאון רבי יהודה טשזנר שליט"א שמעתי שאין לו לברך כלל ברכה זו, משום דספק ברכות להקל. ואף במקום בושה לא הורה להתיר לברך שלא עשני גוי.

מהגאון רבי מאיר סירוטה שליט"א שמעתי שעדיף שלא יברך כלל ברכה זו, ואף לא ברכת שעשני גר. ובמקום בושה וכדו' יכול לברך בנוסח שלא עשני גוי.

מהגאון רבי נתן קופשיץ שליט"א שמעתי שאיך שינהג בזה יש לו על מי לסמוך, ובוודאי שבמקום בושה וכדו' מותר לו לברך לכתחילה ברכת שלא עשני גוי.